

Агееў А.Р.

ГІСТАРЫЧНАЯ ПАМЯЦЬ СЯМ'І АГЕЕВЫХ АБ ШТОДЗЁННЫМ ЖЫЦЦІ НА АКУПАВАНЫХ ТЭРЫТОРЫЯХ ВІЦЕБСКА-МАГІЛЁўСКАГА ПАМЕЖЖА

Вастрыня спрэчак аб жыцці мірнага насельніцтва на акупаванай тэрыторыі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, відавочная супярэчлівасць разнастайных гістарыяграфічных парадыгмаў падштурхнула да азнаямлення з праблемай і паспрыяла пачатку нашых навуковых даследаванняў у гэтай галіне. Іншай, не менш, а можа быць і больш важнай прычынай цікавасці да тэмы штодзённасці ў гады вайны, было адрозненне кніжнага і побытавага апісання жыцця падчас акупацыі членамі маёй сям'і. Дадзены тэкст складзены на базе захаваных дакументаў, запісаных ўспамінаў маіх родных і сваякоў, а таксама маіх ўспамінаў аб гутарках з членамі маёй сям'і пра падзеі сямідзесяцігадовай даўніны.

У армію мой дзед па матчынай лініі Яўген Якаўлевіч Шышакоў быў мабілізаваны ў пачатку мая 1941 года за два месяцы да нападения Нямеччыны на СССР. З першых дзён і да канца вайны ён знаходзіўся ў Чырвонай арміі, і сям'я не мела з ім сувязі да 1944 года. А вось дзед, паколькі служыў у сувязі, меў магчымасць праз партызан, а можа праз разведку сачыць за сваімі з "вялікай зямлі". Яму перадавалі весткі, што ўсе жывыя і жонка "паводзіць сябе добра". Гэта, праўдападобна, дапамагала дзеду выконваць свой вайсковы абавязак. З фронту ён вярнуўся з ордэнам Чырвонай Зоркі і баявымі медалямі.

Пакуль дзед служыў, мая бабуля Паліна Паўлаўна Шышакова (Булаўкіна) разам з сынам Віктарам і дачкой Святланай пражывала ў в. Макараўка Дубровенскага раёна Віцебскай вобласці, дзе бабуля працавала у мясцовай школе настаўніцай пачатковых класаў. Эвакуіравацца ім не ўдалося, бо калі немцы ўжо падыходзілі да Оршы, загадчык Дубровенскага РАНА не выдаў дакументаў ды яшчэ абвінаваціў бабулю, а тады маладую настаўніцу, ў панікёрстве. Пасля гэтага сям'я пераехала на радзіму мужа ў вёску Лапыры Дубровенскага раёна, дзе занімаўся сельскай гаспадаркай. У 1943 годзе ў сувязі з наступленнем Чырвонай Арміі насельніцтва прыфрантавой паласы прымусова эвакуіравалася немцамі на захад. У сваёй аўтабіяграфіі бабуля сцвярджала, што ёй удалося збегчы ад нямецкага канвою і пераехаць жыць на ст. Орша да сям'і сястры яе мужа. У лютым 1944 года, калі пайшлі чуткі, што жыхароў адпраўяць у лагер, яна з дзецьмі пераехала жыць на сваю радзіму ў в. Хімы Аршанскага раёна Віцебскай вобласці, дзе зноў жыла з сельскай гаспадаркі [4].

Бабуля да канца жыцця мела добрую памяць і вайну памятала, але не любіла распавядаць аб ёй. Пра немцаў і партызан яна мне распавяла няшмат. Вёска Хімы знаходзілася каля чыгункі Орша – Магілёў, якую немцы пільна ахоўвалі. Сапраўдныя партызаны прыходзілі ў вёску рэдка і ціхенька, каб не сутыкнуцца з аховай, надта людзям не шкодзілі. Немцы, якія стаялі ў вёсцы, нічога асабліва дрэннага таксама не рабілі. Але аднойчы бабуля расчулілася і пачала казаць аб бандытах, якія абрабавалі іх уначы. Гэта, відаць, былі яе самыя набалелыя ўспаміны.

Тут трэба зрабіць рэмарку аб швейнай машыне. Як яна апынулася ў бабулі, я не ведаю, а запытаць, калі яна была жыва і магла адказаць, не здагадаўся. Дзед Яўген скончыў Аршанскі педагагічны інстытут. Бабуля скончыла там жа педагагічнае вучылішча. Але і дзед, і баба былі вясковага паходжання і, як у любой тагачаснай сем'і на вёсцы, была ў іх падсобная гаспадарка. Аднекуль з'явілася ў ёй і швейная машына. Сама бабуля не была вялікай майстрыхай, але мела каштоўную на той час прыладу працы. Таму не дзіва, што яшчэ да пераезду ў Хімы знайшоўся не мабілізаваны працаўнік, які добра ўмеў шыць на ёй. Дзед, не дзед, але з распавяду бабулі выходзіла, што немаладога веку. Вось так дзве сям'і скаапераваліся і дзякуючы машынцы выжывалі. Здольнік працаваў на прыладах працы маёй бабулі. Заказаў хапала. А вось тканіны тады моцна не ставала. Людзі перашывалі ўсялякае рыззё, пераніцоўвалі рэчы па некалькі разоў, а плацілі за гэта харчамі. Дапамагала выжываць і праца ў прысядзібнай гаспадарцы.

Неўзабаве пасля пераезду дзвюх сямей да сястры бабулі Анастасіі ў Хімы ў адну з начэй рабаўнікі заперлі звонку хату і пачалі абшукваць гаспадарчыя памяшканні. Нехта, мабыць, выглядаў, што людзі прыехалі і рэчы з сабой прывезлі. Мае праз акенца бачылі цёмныя постаці ўзброеных людзей, якія лазілі па двару, але зрабіць нічога не маглі, да і, хутчэй за ўсё, баяліся.

Трэба адзначыць, што ў гады вайны людзі часцяком хавалі каштоўнасці (харчы, адзенне) не ў хаце, а ў копах сёну, ямах, пунях і г.д. Рабілася гэта наўмысна, бо хаты былі маленькія і стандартныя, у іх цяжка было прыхаваць нешта каштоўнае. Днём ў хаты маглі зайсці паліцэйскія, ноччу

маглі завітаць бандыты або партызаны і настойліва папрасіць ці проста забраць адзежу, ежу, якіх і самім не хапала. Усе магчымыя месцы схованак тутэйшаму люду былі вядомыя.

Той зімовай ноччу рабаўнікі пасля не надта доўгіх пошукаў знайшлі ў двары схованку з адзеннем, выцягнулі ўвесь прыхаваны скарб, у тым ліку касцюм майго дзеда. Гора было вялікае, бо цяпер не было матэрыі, з якой можна было сшыць што-небудзь на продаж. Дні праз тры вясковы мужчына прынёс гэты самы дзедавы касцюм перашываць да майстра, што жыў з маімі ў адной хаце. Бабуля пакруціла цыраваны яе рукамі касцюм і пры людзях сказала, што гэта ж “мужаў касцюм”.

На наступны дзень адна з вясковых кабет прыбегла і ціхенька папярэдзіла сястру бабулі аб небяспецы: “...Сама дурная. Дык хоць бы дзетак пашкадавала”. Анастасія сцяміла, што сястра адной фразай наклікала бяду на сям’ю, бо стала сведкам злачынства, і настрашыла яе. Бабуля, якая даведалася аб мясцовых парадках, не марудзячы пабегла да мужчыны, што прынёс касцюм. Пакуль ён хадзіў за канём, пераворваючы палеткі, яна гадзіны тры цягалася за ім на краю поля, прабачалася ды казалася, што памылілася. Нарэшце той мужык сказаў: “Ладна, ідзі ўжо да дзяцей.” Так быў улагоджаны самы небяспечны за вайну канфлікт. Мая маці і бабуля засталіся жывымі. Толькі і праз шмат гадоў бабуля не магла дараваць, што пасля вайны злодзей зрабіўся “партызанам”. “Герой” насіў медалі і з гонарам распавядаў аб сваіх подзвігах [5].

Мая цётка па бацькоўскай лініі Ядвіга Дзянісаўна Агеева (Завадская) вайну згадвала таксама з нечаканага для мяне боку. Яна разам з маці, сёстрамі і цёткамі ў гады акупацыі пражывала ў п. Коханавы Талачынскага раёна. Бацька працаваў на чыгунцы і з пачатку вайны быў мабілізаваны. У маленькай хаце на пераездзе сабраліся ўсе сваячкі. Гаспадаркі амаль не было. А ў сям’і было больш дзясятка рознага ўзросту “дзевак” і ніводнага мужчыны, хаця б маленькага. Выжылі яны толькі дзякуючы нямецкай кухні. Дзетак адпраўлялі да кухараў, і дзяўчынкі сталі галоўнымі карміцелямі сям’і. Немцы рэшткі ежы аддавалі “кіндарам”. “Толькі дзякуючы ім мы і выжылі!” – казалася цётка [2].

Гэтыя успаміны, які не ўкладаліся ў ўяўленні савецкага студэнта гістфака аб жыцці пры немцах, падштурхнулі мяне распытаць і іншых сваякоў аб вайне.

Мая маці Святлана Яўгеньеўна Агеева (Шышакова) нарадзілася ў 1941-м і вайну амаль не памятала. Урэзаліся ёй у памяць толькі лагодныя да яе адносіны маладога нямецкага салдата, які гладзіў яе па галоўцы і частаваў цукеркамі ў Хімах. Бялявыя валасы маленькай прыгожай дзяўчыны мабыць выклікалі ў яго ўспаміны аб нямецкіх дзетках [1]. Яшчэ яе цётка Анастасія згадвала, што пры немцах на маю маці – тады маленькую дзяўчынку акупацыйныя ўлады нарэзалі палосу зямлі, як на едака.

Успаміны па бацькоўскай лініі былі не такія шчымлівыя. Мой дзед Іосіф Емельянавіч Агееў, як і дзед Яўген, таксама быў прызваны ў войска яшчэ да пачатку вайны і вярнуўся з фронту толькі ў 1945 годзе. Дэмабілізаваўся ён са ўзнагародамі ў чыне капітана, чым заўжды ганарыўся. Калі дзяды сталі сватамі, то любілі выпіць чарку за Перамогу і ганарыліся, што яны такія баявыя і роўныя па франтавому статусу.

Жонка дзеда Зінаіда Сямёнаўна Агеева (Галубоўская) разам з трыма сынамі: Анатолем, Рыгорам і Валянцінам засталася ў горадзе Шклове Магілёўскай вобласці ў вялікай, не так даўно пабудаванай хаце. Як падышлі немцы, то народ пацягнуўся ў эвакуацыю. Разам з суседзямі пагрузіла баба пажыткі на калёсы і паехала з дзецьмі на ўсход. Вось толькі далёка яны не ад’ехалі. Недзе пад Горкамі немцы іх перахапілі і павярнулі назад. Па вяртанні ў Шклоў іх чакала бяда – камсамольцы і вайскоўцы перад уцёкамі палілі кінутыя хаты. “Шклоў выгарэў да Рагаткі. Прышлося нам усю вайну жыць на Ганчарнай (у сваякоў, ці чужой хаце невядома – аўт.). Людзі, што засталіся, свае дамы падпаліць не далі. Баранілі іх ад тых камсамольцаў. Нашто мы з’ехалі? Мы і пасля вайны такой вялікай хаты не пабудавалі,” – з гаркай памінала яна.

Немцы абвясцілі абавязковую працоўную павіннасць. Усё насельніцтва павінна было вярнуцца на даваенныя месцы працы. Бабулі зноў прыйшлося працаваць у гарадской бальніцы, за што праз многа гадоў дзед пад кепскай настрой мог абазваць яе прыслужніцай фашыстаў. У анкетах, дарэчы, амаль усім беларусам прыходзілася ўказваць, што сваякі працавалі ў перыяд акупацыі. Гэта было пэўнай плямай на біяграфіі сям’і.

Пра немцаў нічога асабліва кепскага бабуля не распавядала. Наадварот, афіцэр, што кватараваў у іх, быў культурны, выхаваны. Ідылія скончылася, калі старэйшы сын Анатоль сцягнуў у немца пісталет. Навошта ён гэта зрабіў, цяжка сказаць. Трэба адзначыць, што

беларускія хлопцы нярэдка кралі ў немцаў ежу, саладосці, рыштунак, за што іх немцы страшылі, збівалі, а часам каралі і больш сурова. Пасля знікнення пісталета ўсю сям’ю паставілі да сценкі і пагражалі расстрэлам. Усё перапалохаліся, але абышлося, бо дзядзя Толік прызнаўся ў крадзяжы, вярнуў зброю і атрымаў свой выспытак.

Трагедыя магла здарыцца з маім бацькам Рыгорам Агеевым. У двары, як водзіцца быў сабака. Ён быў добры да сваіх, але “немчуру” чамусьці не любіў і заўжды аблайваў. Ці то чужыя пахі, выгляд формы незнаёмы, мо што іншае? Сабака ж не распавядзе. Як смялася баба Зіна, беларускія сабакі немцаў не любілі. Вайскоўцы з-за гэтага багата сабак пастралілі. Так здарылася і з нашым сабакам. Ён кінуўся брахаць на немца. Той выхапіў зброю, а мой бацька, які дужа любіў пса, з крыкам “не страляй” кінуўся прыкрываць сабой сабаку. У гэты момант прагучаў стрэл. Сабака быў забіты, а мой бацька, які зусім крыху не даскочыў да яе, быў лёгка паранены.

Яшчэ адной крыўдай бацькі была школа. У Шклове, як і ў іншых гарадах і многіх вёсках немцы адкрылі так званыя “народныя школы”. Навучацца ў школах былі абавязаны ўсе дзеці з 7 да 14 гадоў, акрамя дзяцей яўрэйскай нацыянальнасці. Для настаўнікаў была ўведзена працоўная павіннасць. Школы былі пачатковыя і з сямігадовым тэрмінам навучання. У іх выкладаліся руская, нямецкая, беларуская мовы, матэматыка, радзімазнаўства (у ім сцвярджалася, што сталіца нашай Радзіны г. Берлін), геаграфія, біялогія, спевы, маляванне, фізічная культура, садоўніцтва і рамёствы. У праграме па беларускай літаратуры засталіся творы М. Багдановіча, Я. Купалы, Я. Коласа, Т. Гартнага і іншых пісьменнікаў [3, с. 202]. Бацька вучыўся ў школе як заўжды добра. Але пасля вяртання савецкай улады год адукацыі пры немцах у сямігодцы не быў залічаны, і яму прыйшлося пераросткам паўторна вучыцца ў тым жа класе і праходзіць ужо вывучаныя прадметы. У малодшага сына бабулі у вайну быў “заварот кішок”. Бабуля на калёсах павезла сына ў Магілёў, дзе нямецкі доктар у бальніцы зрабіў паспяховаю аперацыю. У выніку мой дзядзька пражыў доўгае жыццё.

Успаміны маіх сваякоў зламалі мае стэрэатыпныя уяўленні аб жыцці ва ўмовах акупацыі і падштурхнулі да даследавання тэмы. Сёння яны мне ўяўляюцца этнаграфічнай крыніцай, якая раскрывае механізмы выжывання беларускага насельніцтва ў гады акупацыі, паказвае неадназначнасць і супярэчлівасць паводзін акупацыйных войск і партызан ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Літаратура

1. Агеева Святлана Яўгеньеўна. Успаміны // Архіў аўтара.
2. Агеева Ядвіга Дзянісаўна. Успаміны // Архіў аўтара.
3. Науменко, В.В. Очерки истории образования Могилевщины / В.В. Науменко, В.С. Богданов, А.Г. Агеев; под общ. ред. Л.С. Смотрицкого. – Могилев: МГОИРО, 2012. – 504 с.
4. Шишаква Полина Павловна. Автобиография // Архив автора.
5. Шишаква Паліна Паўлаўна. Успаміны // Архіў аўтара.